

ЗАБИЉЕШКЕ ИГУМАНА ЛЕОНТИЈА НИНКОВИЋА О ПОВЛАЧЕЊУ ИЗ ЦРНЕ ГОРЕ 1916. ГОДИНЕ

Након анексије Босне и Херцеговине игуман Леонтије Нинковић је избјегао у Црну Гору. Од тада па до 19. јануара 1916. године био је игуман у манастиру у Острогу. Након капитулације црногорске војске повукао се са херцеговачким добровољцима из Црне Горе на Крф. Са Крфа је Нинковић отпутовао у Француску, у Бордо, гдје је стигао марта 1916. године. Тих дана су у Бордоу били краљ Никола и црногорска влада. Доласком у Француску Нинковић је постављен за дворског свештеника краља Николе. Од доласка у Француску па до хапшења децембра 1916. од стране француских власти живио је и радио у Бордоу, Паризу, Марсељу и Ници. Приликом хапшења у Ници заплијењена му је кореспонденција која се налазила код њега. Његова лична архива која је заплијењена приликом хапшења 29. децембра 1916. године чува се у архиву Министарства рата (Archives de la Guerre — Service historique de l'Armée) у Паризу, под сигнатуром — 7N2195 (E.M.A): Од његових докумената нарочито су значајне копије писама које је слао предсједнику црногорске владе А. Радовићу, црногорском конзулу у Марсељу, краљу Николи, као и писма која је добијао од појединих Херцеговаца који су се налазили у Француској и Швајцарској. Посебно су интересантне и значајне његове забиљешке о повлачењу из Црне Горе јануара 1916. године до његовог доласка у Француску. Пут од 19. јануара па до 22. новембра 1916. године када се завршавају његове забиљешке описан је у једној свесци црног формата величине 9×15 cm. На корицама тог нотеса пише штампаним словима »CARNET«, а затим писано руком игумановом: »Leontie Nincovitch«, и штампано »Appartenant à«, (непопуњен простор), затим штампано »Rue«, и написано истом руком »Cours de Touring Hotel de Famille No 78«, (слиједи потом штампано »Commencelle« (непопуњено) и такође штампано »Terminéle«, гдје пише »Bordeaux«. На првој страни почиње текст „На Богојављење 6. јануара 1916.“, а завршава се: „9. XI књег. Ксенија свечано је отворила Црн. Црв. крст у Champs

Elvees у Паризу”, на 33 страни. Тест је на српскохрватском језику, писан ћирилицом, мастиљавом оловком.

Од краја септембра 1916. по наређењу краља Николе и црногорске владе игуман Леонтије Нинковић се налазио у Марсељу, Ници и Паризу, покушавајући преко француских власти да ступи у контакт са херцеговачким добровољцима који су се налазили у концентрационим логорима у Француској третираони као аустроугарски грађани заробљеници. Наиме, они херцеговачки добровољци који су избјегли из Црне Горе након њене капитулације и нашли се на Крфу нијесу хтјели да ступе у састав српске војске. Захтијевали су да се боре под црногорском заставом и црногорском командом. Српска влада, као што је познато, радила је на све начине преко француске војне и дипломатске службе да не дође до формирања посебне црногорске војске на Крфу. У томе је и успјела. Они херцеговачки добровољци, као и један број Црногораца који је одбио на Крфу да уђе у састав српске војске, касније су интернирани и пребачени у Француску. Положај њихов био је веома тежак, о чему говори и неколико извјештаја Леонтија Нинковића.

По повратку из Париза у Марсељ 17. октобра 1916. Нинковић је поднио црногорском конзулу у Марсељу (који је био Француз) извјештај у коме се каже: „Као што Вам је познато ја сам по наредби нашега узвишенога Краља и владе дошао из Париза у Марсељ, као свештеник краљева двора са духовном мисијом да посјетим наше црногорске добровољце из Херцеговине и Боке Которске, који су се организирали у своје јединице у Црној Гори и храбро се борили противу непријатеља под заставом и командом Краља Црне Горе у Црној Гори до њена пада, као и доцније на Солунском фронту под црногорском заставом, а француском командом, а који се сада налазе дјелимично у тврђави св. Николе, а дјелимично у околини Марсеља, да их нахраним духовном храном и напојим духовним пићем са религиозне стране, пошто од пада Црне Горе до данас нијесу имали свештеника у својој јединици.

Дубоко благодарећи француским војним властима на доброту и предусретљивости и вашем заузимању ја сам јуче дјелимично приступио извршавању моје духовно-религиозне мисије. Дакле 3. ов. мј.¹ био сам у тврђави св. Николе код једне групе црногорских добровољаца са којима се налазе сви официри црногорског добровољачког батаљона гдје сам извршио своју св. дужност као свештеник и душе старатељ.

По свршетку моје св. пастирске дужности поучио сам добровољце да и даље остану вјерни витешком Краљу Црне Горе и његовој застави под којом су му се заклели на вјерност и под којом су се храбро борили да буду у свему послушни фра-

¹ По старом календару.

нцуским властима, у чијој смо земљи нашли нову привремену отаџбину, када смо нашу изгубили и чија ће нам храбра војска са осталим савезницима ослободити нашу домовину да се у њу слободно повратимо, да буду спремни да под барјаком Краља Црне Горе пођу на бојни фронт чим то нареди Краљ црногорски и влада француска. На завршетку сви официри и војници изјавили су да су готови да пођу на бојни фронт и једногласно су клицали: Живио краљ Никола! Живјела Француска!”

У извјештају предсједнику Министарског савјета Андрији Радовићу од 19. октобра 1916. Нинковић каже:

„Част ми је извијестити Вас, да сам 29. пр. мј.² стигао у Марсељ. Истога дана посетио сам нашега консула Г. Лукати, предао му писмо и лично му саопштио циљ мога доласка. Г. Консул примио ме веома љубазно и по саслушању моје жеље изјавио ми, да је спреман, да учини све што се учинити може, да интереси црногорски ма у чему не би били окрњени, те дошљедно томе, да ће радити да нам се омогући да дођемо у везу са нашим добровољцима из Херцеговине и Боке Которске, који се сада налазе дјелимично у Марсељским утврђењима, а већина у заробљеничком логору, у чему се и до сада дјелимично успјело.

3. ов. мј.³ ја сам са г. Консулом Лукати посетио једну групу од 40 наших добровољаца у тврђави св. Николе у Марсељу. Са овом групом налазе се сви официри и већина подофицира нашега добровољачког батаљона. Као што ћете се увјерити из консуларног извјештаја уз рапорт команданта батаљона Радовића, сви су официри, подофицири и војници потписали рапорт свога команданта и изјавили, да су готови под заставом и на заповијед Краља Црне Горе, да пођу на бојни фронт. Напомињем, да са овом групом има само један Црногорац Митар Вукмановић из Црмнице, наредник, који усмено и писмено денунцира све наше добровољце код француске мјесне команде. Ово је жалосно, али је истинито! Овога потплаћенога агента као војника требао би г. Министар Војни да нађе начина да га као недостојна разријешити наредничког чина и у своје вријеме преда војном суду на суђење.

4. ов. мј.⁴ посетио сам другу групу од 16 наших херцеговачких добровољаца у једном другом марсељском утврђењу. И ова је група у свему сагласна са рапортом команданта батаљона г. Данила Радовића. Ова се група налази под заштитом нашега консула, чијој заштити благодарити што они нијесу поћерали на фронт они, од којих они бјеже.

---

² Исто.

³ По старом календару.

⁴ Исто.

Сви остали наши добровољци, који су повраћени са Солунског фронта налазе се у заробљеничком логору, недалеко од Марсеља. Са овом главном групом тешко је доћи у везу, јер су они под главном заробљеничком командом из Париза. Г. Консул предузео је званично све потребне, на праву основане мјере, да дођемо у додир са њима. А хоће ли се успјети, о томе за сада не могу ништа рећи. Да се у овом питању постигне сигуран успјех потребито је, да наша влада званично потпомогне код владе француске рад нашега Консула.

Господине Предсједниче!

Ја Вас најучтивије молим, да у интересу правде званично предузмете све потребите, на правном темељу основане мјере код Француске владе, а евентуално и код савезних влада, да се ови мученици, који страдају на правди бога, ослободе из затвора и заробљеничког логора, као часни и вјерни црногорски војници, који су се организирали у своје војне јединице у Црној Гори, према формирању црногорске војске, која почива на племенској основи, заклели се на вјерност Краљу Црне Горе под његовом заставом, под којом су се храбро борили против непријатеља на фронту црногорском до њена пада; по паду Црне Горе изашли са савезном војском, на земљиште савезне државе и то, не као избјеглице него као војници под барјаком и оружјем и пошли за својим сувереном; борили се на Солунском фронту рамо уз рамо са савезном војском, а сада пошто су своје јединице преполовили на бојном фронту стрпани су у затворе и заробљеничке логоре.

Браћа, мјештани, ратни другови ових страдалника, који су изневјерили своју заклетву краљу црногорском и прешли под команду других држава, уживају сва војничка права, као и остали савезни војници, а ови, који су остали вјерни краљу Црне Горе и његовој застави, стрпавају се у затворе и заробљеничке логоре. Црна Гора, као држава, правно постоји, као и Белгија и Србија; Црногорски владар и Влада налазе се на земљишту савезне Француске као владари и владе Белгије и Србије; Белгијски и Србијански добровољци уживају сва права као и сви савезни војници, а црногорски добровољци стрпавају се у затворе и заробљеничке логоре. Ово се правно не може ни чиме не само оправдати него ни бранити.

За то Вас поново молим г. Предсједниче, да се заузмете, да ови мученици буду ослобођени из затвора и заробљеничког логора и да се као часни војници ставе под заставу краља Црне Горе, под којом су му се и заклели на вјерност.“

Као допуњу овом извјештају Нинковић је 2. новембра обавијестио Радовића шта је видио у Марсељу 25. октобра, па каже:

„Тога дана провели су кроз Марсељ све црногорске добровољце, осим оних у тврђавама св. Николе и св. Јована, како сам доцније сазнао од г. Бенерала Коке, повели су их на Корзику, да тамо замијене у радовима њемачке заробљенике. Поводом овога немилога призора и неправеднога поступка са нашим добровољцима упутио сам 14 овог мјесеца писмо нашем конзулату у коме сам протестовао противу ове неправде.

Октобра 14⁵ послје подне са нашим конзулом г. Лукати посјетио сам г. Бенерала Коке. Г. Бенерал примио ме је веома љубазно и лијепо и по саслушању моје жеље одговорио ми је: Ја вам дозвољавам да посјећивате црногорске добровољце у обје тврђаве и све друге црногорске групе у моме реону. Ови црногорски добровољци у тврђави св. Николе одрекли су послушност на солунском фронту, па су их због тога упутили овдје. А они, што су 12. овог мјесеца спроведени кроз Марсељ, њих је Бенерал Сарај, из Солуна упутио амо под именом „Бошњачких заробљеника“ и ја сам их под тим именом упутио на Корзику, да замјене њемачке заробљенике у радовима. Ја бих вам дозволио да их видите док су били оваје, али вам не могу издати дозволу да их видите на Корзици, јер је за то надлежан министар иностраних послова, па нека га Ваша влада замоли. На завршетку изјавио ми је још и ово: Ја сам неки дан добио наредбу од моје владе да нађем и уредим логор за 3.000 Црногораца гдје ће се формирати у својевољне јединице као што су се формирали и Србијанци, па Вам дозвољавам, да можете и код њих долазити.

У вези са мојим извјештајем од 6. ов. мјесеца⁶ част ми је ставити вам до знања да су официри, подофицири и војници у тврђави св. Николе, на моје питање: Зашто су одрекли послушност, одговорили: Зато што су нам одузели црногорску заставу под којом смо се заклели и борили, што су нам одузели црногорске официрске знакове и што нијесу дозволили да нам се подијели новац који нам је упућен од краља и владе црногорске. Када нам сва права, која смо имали, поврате ми смо готови да опет пођемо у борбу.

Ја Вас учтиво молим г. Предсједниче да се заузмете, да ови људи који на правди бога страдају буду ослобођени или да им се саопшти да их препуштате својој судбини, а нека се спасавају како знају што неизбјежно чека и нас неке”.

Нинковић је поново интервенисао писмено 7. новембра код Радовића, али без икаквих резултата. Такође је из неколико наврата интервенисао код црногорског конзула у Марсељу.

Против заузимања Нинковића за херцеговачке добровољце који су се налазили у затворима у Француској код француских

⁵ По старом календару.

⁶ Исто.

власти радила је српска влада преко својих представника при политичким и војним француским властима. Против мисије Нинковића у Марсељу радио је српски официр Селаковић, по чијем је наређењу Нинковић и ухапшен у Ници 29. децембра 1916. године. Истог дана Селаковић је саслушао Нинковића. На питање „Која је његова мисија коју он у Француској међу Југословенима врши и који је циљ његовог доласка у Марсељ“, Нинковић је изјавио следеће:

„Што се тиче мисије међу југословенима ја уопште не играм у томе никакву улогу. Као црногорски духовни чиновник по наредби председника црногорске владе са званичним актом на конзулат црногорски у Марсељу упућен сам крајем септембра ов. године⁷ у Марсељ, да дођем у везу са црногорским добровољцима као духовно лице, а у самој ствари да добровољцима изјавим поздрав Краља и владе црногорске и да им препоручим, да остану вјерни краљу црногорском и његовој застави и да буду готови поћи на бојни фронт под његовом заставом. Ја сам ово као чиновник морао извршити у присутности црногорског конзула из Марсеља иако сам молио г. председника Радовића да ме поштеди од тог путовања у Марсељ”.

Посебно су интересантне забиљешке Нинковића у којима говори о збивањима од када је напустио манастир Острог и о свом сусрету са начелником Врховне команде Јанком Вукотићем, и разговору у вези са повлачењем из Црне Горе. Те забиљешке дају могућност да се потпуније расвијетле нека збивања у Црној Гори крајем 1915. и почетком 1916. године. Због тога их у цјелини и објављујемо. Текст тих забиљежака гласи:

„На Богојављеније 6. јануара 1916.⁸ у 2 сата по подне пошао сам из Ман. Острога са мојим братићем и још два моја момка: Бошком Мاستиловићем и Милорадом Перовићем за Даниловград. На Град сам стигао у 9 сати у вече, гдје сам нашао три херцеговачка добровољачка батаљона на путу за Подгорицу. На Д-граду сам се одморио до поноћи, па сам онда са Херцеговцима кренуо за Подгорицу, гдје смо приспјели у саму зору. 7. јануара у 8 сати изјутра пошао сам код начелника штаба Врхов. Команде Јанка Вукотића, да га распитам о ситуацији. Вукотић ме лијепо примио и понудио са коњаком. На моје питање шта ћу радити са Херцеговцима рекао ми је: „Трчи! нека приме тајин и мунисију па их води преко Везирова моста да се данас одморе, па сјутра у борбу да се покољемо“. На ове ријечи ја сам га запитао: „Је ли то озбиљно и истинито“, на што ми сердар рече: „Ко год ти друкчије каже лаже као пас, а ово је истина“. На ове ријечи ја сам се растао са сердаром

⁷ По старом календару.

⁸ Сви датуми у тексту игумана Леонтија Нинковића су по старом календару.

и пошао у варош. На главној пјаци срео сам дивизијара Мартиновића и саопштио му сердареву наредбу. Мартиновић је поћутао па ми рече: „Нема ништа од тога игумане, но хитај са Херцеговцима да што прије стигнете у Скадар, па одатле Медови. Али поред свега овога хајдемо заједно код сердара“. Сердар нас је опет лијепо примио. Мартиновић га подсетио на наредбу коју ми је издао и нагласи, да та наредба нема смисла. Сердар поче да брани своју наредбу, али када му Мартиновић неколико ријечи рече талијански сердар измијени наредбу и рече ми, да идемо у Тузи да се ту нађемо у резерви.

Ја сам се тада са Мартиновићем пољубио, а са сердаром руковао, што га је зачудило.

На подне министар Војни Вешовић држао је говор пред окупљеном војском и грађанством и изјавио да се војска претвара у грабане и да се разилази својим кућама, те да ту мирно сачека непријатеља, додајући, да и он остаје да подијели судбину са народом. Иза овога говора војска је почела да разбија државне магацине и приватне тровине ради пљачке.

Истога дана Министар Војни дао је Данилу Гаталу 100.000 перпера за исхрану три херцеговачка баталиона до Драча и званично писмо на ђенерала Бојовића да добровољце херцеговачке и бокељске прими у састав Србијанске армије, пошто се црногорска војска предала.

Ја сам са Херцеговцима ноћио у Тузима. На поноћи пошао сам са мојим друштвом, осим Перовића кога сам повратио кући са половине пута између Подгорице и Тузи, за Кастратске вирове, гдје сам стигао око 5 сати изјутра. У саму зору превезао сам се са мојим братићем, а Мاستиловић ми је одвео коња са Херцеговцима сувим, пошто се није могао лађом превести.

На риви нашао сам једнога ордонанса из Скадра, родом из Куча, који некога очекиваше са три коња. На мој предлог уступи ми два коња за нас двојицу и он пође са нама за Скадар. У Скадар сам стигао на подне 8. јануара. При самом доласку једно друштво, које ми бијаше познато бијаше спремно за полазак за Љеш. Ја сам са овим друштвом, без почивања нечекајући момка ни коња кренуо пјешице за Љеш. Киша је сипала као из кабла. 9. јануара освануо сам у Љешу. На овом путу дугујем захвалност г. Милошу Ивановићу, обласном судији родом из Куча, који ми је уступио свога коња, на коме смо наизмјенично јашали ја и он.

10. јануара стигли су херцеговачки баталиони у Љеш са којима је стигао и мој момак са коњем. Гатало је у Љешу предао пуковнику Васићу писмо црногорског војног министра, а перпере предао официрима херцеговачким да их подијеле војсци, војску оставио и 11. пошао за Драч и т.д. Због тога чина наступило је незадовољство у војсци против Гатала, те да није кришом умакао не знам, шта би било.

Ја сам са друштвом 11. јануара у 3 сата по подне кренуо из Љеша за Драч. У Драч сам стигао 15. јануара у 9 сати из јутра. На овом страшном путу, на коме сам морао преко лимана прескакивати са мртва коња на мртва србијанског војника и обратно и поред осталих грозота које су ме сретале највиша је грозота била, коју сам мојим очима гледао у растојању од 20 корака, а у близини ријеке Маће коју бијасмо прешли. Командант VIII пука србијанског подпуковник Н.Н. убија брзометком српског војника Србина из Ужица и то само за то, што је олакше ударао батином свога друга, кога је подпуковник том казном казнио за то, што је од умора сјео да почине и да што положи. Овај поступак изазвао је најачу мржњу код Херцеговаца против србијанских официра. Овај и други хрђави поступци србијанских официра према својим војницима побудили су херцеговачке добровољце, да се не ставе под команду србијанских официра.

На посљедњем конаку, у близини Шијака, за вријеме вечере србијански војници украдоше ми коња, те сам морао одатле пјешке у Драч. На овом путу имам да захвалим Бају Никчевићу, који ми је давао свога коња да јашем наизмјенично. У Драчу су све избјеглице из Црне Горе, били Црногорци или Срби са стране били шиканирани и вријеђани од србијанских власти. Најтежа утврда је пала од стране пуковника Косте Кнежевића, команданта мјеста у Драчу. Овака врста увреда не може се заборавити нити се да лако опростити. У Драчу као што вели св. Писмо „Уподобихсја скотом несмисленим”.

Овдје србијанске власти покушавале да Херцеговце и Приморце глади приморају под њихову команду, учем нијесу успјели.

23. јануара ја сам се са неколика друга прокријумчарио и то добротом једнога официра добровољачког пука Г. Н. и завезао се за Валону 24. јануара у вече прешли смо са ове мање лађе на велики талијански брод „Rei Vittorio”, гдје смо одлично примљени. У вече, за вријеме вечере украдена ми је ручна валијежа (чанта), у којој су били новци, драгоцјени накити, уложне књижице, одликовање и друге ствари од вредности у све око 15.000 перпера вриједности. Одмах сам се жалио кап. брода и захтијевао да се брод претресе. Капетан је ову ствар пријавио адмиралу, који је наредио претрес брода, кога ипак капетан није извршио. На броду је било 3.600 србијанских војника и око 150 официра.

26. јануара у зору искрцала се србијанска војска мањим лађицама на Крф, а Црногорце, Херцеговце и Приморце искрцају на острво Вид, код Крфа прозвано „Острво смрти“. Вид је

острво, на коме се издржава карантина по 8 дана. На овом је острву просјечно умирало дневно по 50 до 80 војника. Ја сам са мојим друштвом напустио острво истога дана по подне. У 3 сата по подне пошли смо у Говино, команданту логора да нам визира пасоше за Крф. Пуковник Н. Стефановић визирио нам је пасоше на наше очи у 4 сата, па нас је задржао у логору до 7 1/2 сати у вече. На моје тражење да нам да пасоше рекао је „добите сјутра“, нашто смо ми напустили логор. За ово вријеме док нас је пуковник држао у логору србијански војници покрали су нам ручну валијежу Мићуна Павићевића, торбе са вешом и свима другим стварима Михаила Поповића и Трипка Нинковића. Сјутри дан смо примили пасоше. Павићевић је поднио молбу пуковнику молећи, да би се повело исљебење за покраденим стварима, што је пуковник одбио са мотивациом, да он није полицајац и т.д.

27. јануара дошао сам на Крф, гдје сам остао до 2. фебруара. Заједнички са Мићуном Павићевићем написао сам писмо престолонашљеднику Александру, у коме смо се жалили на крађу извршену међу његовим трупама и на небратски поступак његових власти према Србима из Црне Горе и неослобођених покрајина.

1. фебруара ријешило сам се да пођем у Грчку, само да избјегнем даље сусрете са Србијанцима. Платио сам тикет и са друштвом пошао на грчку лађу „Керкира“, која бијаше спремна да пође за Патрас, али је морала преноћити у пристаништу ради добијања дозволе за полазак од француске власти.

Предомислио сам се на броду, да нема смисла да идем у труду Грчку, па сам се 2. фебруара изјутра повратио опет у Крф. Истога дана на Сретеније у 3. сата по подне пошло ми је за руком, да се завезем француским бродом „Ла Савоиа“ за Марсељ. На лађи је био приличан лом јер пуковник Масаловић регрутоваше све способне за војску. Лијепо бијаше видјети, како се крију србијански полицијски и судски чиновници испод постеља у кабинама док прође Масаловић и т.д.

Лађа је стигла у Месину 3. фебруара, гдје остала 24 сата ради примања потребите количине угља. За то вријеме једна мала баркијера донијела је један пакетић са оваком адресом: „Да се преда првом србијанском избјеглици кога доносиоц сретне при улазу на брод „Ла Савоиа“. Доносиоц је сретно једну господу из Србије и предао јој пакетић. У пакетићу је било поред разних слаткарија и једно писамце ове садржине: „Иако сте варварски народ ипак Вас жалим, јер сте изгубили своју домовину. Месињанин“. Писмо је било писано талијанским језиком.

Под Марсељ смо стигли 6. фебруара, али се нијесмо могли изкрцати због морских таласа. 7. фебруара на подне искрцали су нас на острво Фриојл, гдје смо издржавали карантину од 8 дана. На овом острву дошло је до потпуног расцјепа између црногорских избјеглица и србијанских. Са овога острва пуштени смо 15. фебруара за Марсељ. У Марсељу смо се нахранили и наспавали, али све за свој рођени новац. Србијанска комисија мијењала нам је по неке јаде динара у франке.

7. марта пошао сам из Марсеља за Бордо, гдје се бијаше преселио црногорски краљ и влада из Лиона. У Тараскону, родном мјесту Тартарена Тарасконца нијесам воз промијенио него ме пронио до Ст. Рамберт д'албон Диоуре', одакле сам се повратио у један сат по поноћи и стигао опет у Тараскон, а одакле продужио директно за Бордо, гдје сам стигао истога дана у 6 сати у вече.

У Бордоу сам се разочарао, јер Лазар Мијушковић бијаше приграбио власт у своје руке и рађаше на своју руку по својој вољи са двојицом покварених Француза: Бринером и Бернером. Мијушковић је по својој природи негација свега што је поштено и напредно: добар трговац, а никакав државник и Србин. Лазар је најприје син попа, коме је био новац све и свја, па онда Мијушковић, Пјешивац, Црногорац, али никако Србин. Мијушковић је мрзио све Србе са стране. В. Милићевића покушао је полицијом проћарити из Бордоа, али није успио пошто је краљ дао лично гаранцију за Милићевића. Матију Матијевића из Босне; чиновника црногорскога предао је војном суду у Бордоу као сумњива човјека пошто је из Аустрије. Матијевића је послѣ 5 мјесеци ослободио Цонсил де Гверр француски. Био се окомио: на писца ових реда, на Петра Пламенца, Милоша Живковића, Анта Гвозденовића па чак и на Краљеву ћерку књ. Ксенију и т.д. у овим интригама помаган је од принца Бернера и Цолонела Летана, који је био аташиран краљу на службу од француске владе.

Због самовоље и непоштеног рада Мијушковића били смо приморани устати против њега и успјели смо да га оборимо. На Велику Сриједу 6. априла 1916. у Шатоу на Мерињаку поречкао се Мијушковић са Ђенералом Гвозденовићем нашто га је Гвозденовић ошамарио. Мијушковић се није одупирао ни покушавао да се брани. Оставка је била готова. На Воскресеније 10. априла Господар је објавио колонији која је била дошла на честитање да јутрос Црна Гора у Француској нема министра — оставка је уважена.

Радовић је позват из Рима и повјерено му је да састави кабинет.

29. априла Краљ је званично обавијестио Мијушковића да му је оставку уважио. У овоме акту краљ му је наврстао све непоштене стране његова рада ка предсједника његове владе, од дана састава владе до дана подноса оставке. Ја сам увјерен, да ниједан министар предсједник никад није добио оваки одговор од свога владара на поднешену оставку као што је Мијушковић.

Кабинет Радовића положио је заклетву вјерности Краљу у Шатоу Мерињаку у недјељу 1. маја 1916. Заклетву је извршио Острошки игуман Леонтије Нинковић. Кабинет Радовића почео је радити мало напредније али у главном усвојио је правац Мијушковића, јер је са малим изузетком почео да гони (само у љепшој форми) оне личности, које је гонио Мијушковић и солидарисао се са поквареним Мијушковића сарадницима.

Пријем краљев у Паризу био је приватан, скоро као и Есад паше. Затим је у септембру Радовић поднио Краљу меморандум да абдицира у корис престолонашљедника Србије Александра. Прије потписа овог меморандума Краљ је пошао у Италију, гдје од краља званично и свечано дочекан и одликован највишим талијанским ратним орденом.

25—9. на позив министра предсједника Радовића пошао сам у Париз, гдје сам остао до 28—9. 28—9 по жељи Краљевој сам пошао сам за Марсељ, гдје сам стигао 29—9. у 2 1/2 сати по подне. Октобра 3. посјетио сам једну групу 40 Херцеговаца добровољаца црногорских, као и Бокеља у тврђави Св. Николе у Марсељу.

4. октобра посјетио сам другу групу од 16 добровољаца Херцеговаца у једном другом форуму Марсељском св. Јована.

6. октобра са Тодом Поповићем иза Бање Луке посјетио сам Марсељско гробље, чијем се уређењу и величини мора свак чудити.

14. октобра посјетио сам команданта Марсељског депармана г. Бенерала Коке-а због питања црногорских добровољаца из Херцеговине и Боке.

15. октобра вратио сам се у Париз, гдје сам стигао 16. у 6 1/2 сати у вече.

29—10. пошли код добровољаца три перјаника. Истога дана послато преко консула у Марсељу сваком војнику по 20 франака, а официрима по 100 франака.

18—31. октобра господар је упутио кап. Радошевића у монден да подијели Херцеговцима 500 франака. 9. IX књег. Хсенка свечано је отворила црн. Црв. крст у *Champs Elyees* у Паризу“.

Активност игумана Леонтија Нинковића у Француској од марта па до хапшења у децембру 1916. године заслужују посебну обраду. О његовом раду међу херцеговачким добровољцима и Црногорцима који на Солунском фронту нијесу хтјели да се боре у саставу српске војске, захтијевајући да се боре посебно, под црногорском заставом и црногорском командом у склопу савезничке војске, и који су потом пребачени у Француску гдје су третирани као аустроугарски грађани — заробљеници, сачувана је и архивска грађа, која се налази у Архиву Министарства спољних послова и Архиву рата у Паризу. Та грађа није до сада коришћена у нашој историографији. Тај рад Нинковића биће објашњен у склопу рада о ставу Француске према формирању црногорске војске на Солунском фронту.

Ј. Р. Бојовић